

i12 Buddhismus

Hlavní prameny pro tuto besedu byly publikace: (1) **Küng Hans a Heinz Bechert: Křesťanství a buddhismus na cestě k dialogu**, Vyšehrad 1998, (2) **Batchelor Martine: Zen**, Aurora 2001, (3) **Heller Jan + Mrázek Milan: Nástin religionistiky**, Kalich 1988. Buddhismus vznikl v lůně hinduismu a navazuje na jeho nejstarší základy, z nichž – jak uvidíme při srovnání – některé přejímá a jiné kriticky odmítá.

Pozdější Buddha, vlastním jménem **Siddhárta Gautama**, se narodil kolem roku 560 před n.l., byl šlechtic, oženil se s vlastní sestřenicí, měli syna Ráhula. Podle legend žil v nádherném paláci, který čtyřikrát opustil, aby poznal okolní svět. Setkal se s nemocným člověkem, se starou ženou, mrtvým mužem a žebravým mnichem. Tato setkání jej tak ovlivnila, že ve věku 29 let opustil rodinu i majetek a jako potulný kající hledal poslední pravdu a trvalé duchovní hodnoty. Nejdříve tvrdou askezí a koncentrací po způsobu jógy, s extrémním půstem a nebezpečnými dýchacími cvičeními, což ho přivedlo na okraj smrti. Po šesti letech tuto cestu vzdal, neboť poznal, že pouhé odříkání nevede k cíli, a obrátil se do vlastního nitra. Zcela sám setrval několik týdnů v hluboké meditaci, až došel k „probuzení“. Slovo **Buddha** je titul - „Probuzený“. Buddha zdůrazňoval, že takového poznání jako on dosáhli před ním již mnozí, věděl, že se už znovu nenarodí, vymkne se ze sansáry a unikne strasti. Svou nauku vyložil podle základního schématu »čtyř posvátných pravd«, obrátil pět potulných asketů na tuto víru a tak byla založena **sangha**, řádová obec buddhistických mnichů a mnišek.

Po svém probuzení Buddha asi 45 let putoval po oblasti dnešního Uttarpradéše a Biháru a vyučoval. Zemřel roku 486 před n.l. ve věku 80 let na otravu jídlem, v kruhu učedníků.

Dočkal se uznání. Jeho ikonografie nevychází z jeho historické podoby, nýbrž ze složité symboliky.

Původní učení čtyř posvátných pravd je ve stručnosti toto:

První pravda: Celý život je utrpení - narození i stáří, nemoci i smrt, spojení s nemilými i odloučení od milých, nesplněná přání. Všechny složky jevového světa, byť zahrnují i příjemné pocity, jsou nakonec strastné, protože jsou pomíjivé, jsou podrobeny koloběhu vznikání a zanikání. Ve své osobě nemůžeme nalézt žádnou věčnou substanci nebo duši. Tento poznatek je nejpodstatnějším zvláštním znakem buddhismu, je formulován v poučce o „třech znacích“:

všechno je strastné = *dukha*

všechno je pomíjivé = *anitja*

všechno je »ne-já« = *an-attá*.

Druhá pravda hovoří o vzniku strasti: příčinou je touha, Buddha použil obrazného označení »žízeň«. Je to hnací síla, která udržuje v chodu koloběh bytí. Tento koloběh nelze zastavit sebevraždou, neboť touha po zániku a zničení je právě tak formou této »žízně« jako kterákoli jiná. Všechny formy »žízně« vedou k setrvání v sansáře, v koloběhu bytí. Způsob znovuzrození určuje karmánový zákon: dobrými skutky získá člověk nový zrod v dobrých existenčních podmínkách, špatnými ve špatných.

Třetí pravda je pravda o zrušení strasti: je to možné jen neúnavným odvracením se od touhy, uhašením, odvržením, vzdáním se touhy. Toho je schopen jen ten, kdo pozná všechno na světě jako pomíjivé, jako podrobené strasti a jako něco, co nemá žádné »já« a v důsledku tohoto poznání dokáže přijímat všechno lhostejně. Konec toužení je definitivní osvobození, konec všech základů bytí, vyhasnutí, *nirvána*.

Čtvrtá pravda pojednává o cestě vedoucí ke zrušení strasti, již je »ušlechtilá osmidílná stezka«... Její první článek spočívá

v poznání čtyř posvátných pravd a v poznatku, že osobnost nepředstavuje žádné věčně existující »já«, tj. átmana. Správné metody meditace a soustředění zruší iluze o »já« i v nejhlubších vrstvách psyché, překoná se chtivost po existenci a dosáhne se vysvobození. Podstatou buddhistické nauky je tedy odpoutání od vnějšího života cestou vnější i vnitřní kázně až k sebezřeknutí.

Na teoretické otázky, nesouvisející s cestou za vysvobozením (např. zdali je svět věčný či nikoli) Buddha odmítá odpovídat. Odmítání veškeré mytologie a tato redukce metafyzických spekulací způsobila, že buddhismus - ve svém jádru a nikoli v legendárních přídatcích - průběhem času a proměnami světového obrazu téměř nezastaral. Buddha učí jen, že světové dění není podrobena náhodě. Řád, na němž je založeno veškeré uspořádání, je *dharm*a (= zákonitost); stejným slovem je označováno i Buddhovo učení, v němž je z oné nekonečné mnohosti zákonitostí vyloženo jen to, co člověk musí vědět, aby mohl nastoupit cestu k vysvobození z koloběhu strastných životů.

Tradiční formule přihlášení se k buddhismu zní: „Utíkám se k Buddhovi; utíkám se k učení (dharma); utíkám se k mnišství (sangha)“.

Etika buddhismu učí: Neubližovat živým je první zásadou mravného chování, dále dobrota, soucit, přátelskost a lhostejnost. Protože jsou bytosti různé a nacházejí se na zcela různých stupních cesty k vysvobození, neexistuje žádný kodex pravidel chování stejně závazných pro všechny bytosti, etika je stupňovitá, jiná pravidla chování platí pro ty, kdo žijí ve světě, a jiná pro ty, kdo se z něho stáhli jako mniši a mnišky. Minimem správného chování je pět zásad: nezabíjet, nekrást, vyvarovat se sexuálních výstřelků, nelhat, nepoužívat omamných prostředků.

Také buddhismus se vyvíjel a rozrůznil. Různých forem nabyt i díky značnému teritoriálnímu rozšíření, zrodil se v Indii, dnes je však silně rozšířen spíše ve Východní Asii, Číně, Koreji, Japonsku a tzv. jižní buddhismus v Šrí Lance, Thajsku a Barmě. Bývají rozlišovány tři etapy vývoje, resp. tři typy buddhismu; hovoří se *o třech vozech = menší, velký a tantrický*.

Starší název prvního vozu *hínajána = menší vůz* byl později počiťován jako znehodnocující a nahrazen názvem *šrávakajána = vůz posluchačů*. Nejvýznamnější odnož se nazývá *théraváda = učení řádových starších*. Je to jižní buddhismus, jehož vyznavači dbají na to, aby texty (tj. kánon zvaný *Tripitaka*, zapsaný v pálijštině) byly tradovány velmi přesně; odtud též *pálijská tradice*.

Všichni lidé hlásící se v určité oblasti k buddhismu nemohou žít mnišským asketickým a meditativním způsobem, poněvadž by je neměl kdo almužnami živit a proto zejména v prvním období existoval ostrý protiklad mezi rovinou mnichů, usilujících o nirvánu pro sebe, a laiky, kteří mohou usilovat nanejvýš o vytvoření dobré karmy a žít v naději, že v příštím životě se zrodí v lepších podmínkách, eventuelně i jako mniši.

Druhý vůz jistým způsobem řeší rozpor mezi mnišskou a laickou sférou - cesta k definitivnímu vykoupení má být otevřena mnoha lidem, nejen málokterým - odtud název *mahájána = velký vůz*. Namísto cesty zřeknutí se světa a odvratu od něho se otevírá možnost osvícení, osvobození, moudrosti uprostřed tohoto života. Z buddhismu se stalo hnutí lidové zbožnosti, cosi jako universální církev. Buddha začal být chápán jako nadzemská bytost, značnou roli začaly hrát obřady a rituály.

Základy učení mahájánského buddhismu obsahuje *Lotosová sůtra*. Namísto mnišského ideálu *arhaty*, světce odvracejícího

se od světa a zaměřeného na sebe, nastupuje ideál světce nakloněného obyčejným lidem, *bóthisattvy*. Bódhisattva je ten, kdo již dosáhl probuzení a mohl by vstoupit do nirvány, ale ve jménu lásky ke všem bytostem se v nových zrozeních vrací do světa, aby sloužil ke konečnému vysvobození všech bytostí.

Pod hlavičku velkého vozu je řazen *buddhismus „Čisté země“*. V 1.století n.l. je v Indii doložena legenda o králi a později mnichu, který složil slib, že vstoupí do nirvány až získá moc ustavit nadzemskou „Čistou zemi“, kde věřící budou moci nerušení a nezatíženi žádnou karmou dozrávat k osvícení a nirváně. To se mu podařilo a on se nyní v sanskrtu jmenuje **Amitábha**, což znamená kosmický buddha „nezměrného světla“, nebo i **Amitájus**, což znamená buddha „věčného života“. V souvislosti s touto naukou se v rámci druhé cesty vytvořil kult s nekonečným množstvím soch a obrazů.

Buddhismus „Čisté země“ se zakládá na víře, že Amitábha přivede ke spáse všechny, kdo mu důvěřují, odtud i název *amitábhový buddhismus*. Z učení o „sebeosvobození“, které hlásal Buddha, se stal opak, učení o „osvobození někým jiným“, v němž člověk očekává spásu od nadpřirozené bytosti. Proto se někdy tato forma buddhismu označuje jako *buddhismus víry*.

V Japonsku se Amitábha nazývá **Amida** a buddhismus víry *amidismus*. V 7.století n.l. zde vznikla škola *džódo-šú* = škola Čisté země a její radikalizací ve 12. století škola *džódo-šin-šú* = pravá škola Čisté země. Podle této může člověk dospět ke spáse jedině a výhradně z milosti Amitábhy, každá spoluúčast člověka na vykoupení se popírá. Toto učení se opírá o jedno místo v knize *Sukhavatíjúha*, mahájánském díle indického

původu asi z 2. století, o němž novější bádání prokázalo, že je pozdější interpolací.

Pod hlavičku druhé cesty je řazen i *zen-buddhismus*. Ten má své počátky nikoliv v Indii, ale v Číně. Do Číny buddhismus vstoupil v prvním století n.l. a setkal se tam s ustáleným systémem filozofií a náboženství - konfuciánstvím a taoismem. Prvním úkolem bylo převést buddhistické texty do čínštiny. Při plnění tohoto úkolu se během mnoha staletí stal buddhismus v Číně poměrně scholastickým učením.

Heinz Bechert podmínky vzniku zenu charakterizuje tak, že v protikladu k nadhodnocování filozofických abstrakcí a subtilit, rituů a obrazů, v protikladu ke vší intelektualizaci a systematizaci v nesčetných komentářích a podkomentářích, v protikladu ke všem komplikovaným a přece neužitečným kosmologickým a psychologickým teoriím buddhistických škol se zen vrací k jednoduché duchovní nauce, k původním meditativním formám.

Podobně **Martine Batchelor**, která byla 10 let buddhistickou mniškou v Koreji a nyní žije v Anglii, říká že zen v zásadě znamená meditaci. Náhlé osvícení přichází ze světa zvaného *dhjána*, což je v buddhistické tradici stav při meditaci. Čína si ono slovo po příchodu buddhismu z Indie přepsala jako *čchan*, v Koreji se čchan změnilo na *son* a v Japonsku na *zen*.

Zen se vyvíjel v řadě nejrůznějších zemí po dlouhá staletí a z těchto důvodů je možno nalézt spoustu různých podob a projevů zenu. Přesto však existují určité základní zásady, které jsou všem školám zenu společné. Jsou to ideje mahájány a bódhisattvy, vnímání Buddhy a jeho náhlé osvícení.

Prvním příběhem zenu je tato epizoda: „Jednoho dne mluvil Buddha k velkému shromáždění mnichů a jeptišek i laiků. Náhle zdvihl květinu a ukázal ji davu. Zmlkl. Pouze Mahákasjapa, jeden z jeho žáků, pochopil a usmál se. Buddha

úsměv opakoval.“¹ Toto bývá považováno za první předání zenu mezi mistrem a jeho žákem...

Prof. **Jan Heller**² o zenu píše, že zenový buddhismus se v mnohém podobá józe. Indická cesta je jemná a pomalá, japonská rychlá a tvrdá, protože podstatnou složkou zenu je rozbití vnitřního já zasvěcovaného člověka tím, že je mu předložena neřešitelná otázka, zvaná *kóan*, na jejíž rozřešení se má bytostně soustředit.

Třetí vůz se označuje jako *buddhismus tantrický*. Slovem „tantra“, doslova „natažená přadena“, se označují určité systémy náboženských praktik, které byly většinou tajným učením. Jejich příslušníci byli přijímáni do společenství věducích zvláštními obřady.

Podle původního učení buddhismu byla víra v působnost obřadů a magických formulí překážkou v úsilí o osvobození. Do lidové náboženské praxe si však takové praktiky našly cestu už záhy. Asi v polovině 1. tisíciletí n.l. vznikl na indické a nepálsko-tibetské půdě tzv. tantrický buddhismus, jehož dva směry se nazývají *vadžrajána* (= diamantová cesta) a *mantrajána* (= cesta svatých průpovědí).

Z této formy buddhismu pocházejí pojmy jako *mandala* (= kruh), což je pomůcka, ve které jsou zakresleny symboly pro vyšší názory, nadpřirozené síly a duchovní souvislosti, aby sloužily jako předmět obřadů a pomůcka při meditacích. Také *mantra*, tj. svatá průpověď, často mechanicky donekonečna opakovaná, zřejmě též pomůcka jisté formy meditace.

Tato třetí cesta buddhismu zřejmě souvisí se směrem hinduismu, který známe pod jménem *šaktismus*. Bechert zdůrazňuje, že tento směr, který vedle magie a konzumace alkoholu vyvolává také sexuální síly, neznamená jen pouhé přizpůsobení jednoho a téhož buddhismu změněným

rámcovým kulturním podmínkám, nýbrž je v rozporu s učením Buddhy.

Jana Heller³ se zmiňuje o lamaismu jako o nejdeformovanější podobě buddhismu. Setkáváme se s ním v Tibetu, kde vznikl srůstem původních náboženských tradic s vlivy indickými, především buddhismem, který sem pronikl v 7. století, a to už ve zkomolené podobě tantrismu. Potlačil do 11. století starou monarchii a zavedl teokracii. V čele obce stojí dva lámové: *dalai-láma* (světské záležitosti), *pančen-láma* (duchovní záležitosti).

Vzhledem k emigraci dalajlámy a jeho vystupování v západním světě se může stát, že bude nejznámějším buddhistou a vznikne dojem, že představuje „pravý buddhismus“, což zřejmě není pravda. Pro média jsou ovšem on i jiní cestující buddhisté zajímavým tématem. Tak např. se dočteme: „Čtrnáctý dalajláma, převtělení boha Avalokitéšvary, v tibetštině Čenrezig, Velevzácný oceán moudrosti, Ochránce sněžné země, Držitel bílého lotosu, Drahokam plnící veškerá přání...v kostele svatého Salvátora lehce lidem vyrazil dech, když přímo před oltářem prohlásil, že on tedy v Boha nevěří, a proto se na něj možná socha Panny Marie usmála...“⁴

S výhradou spolehlivosti, neboť se jedná o novinovou zprávu⁵, zaznamenejme, že v České republice je údajně tři tisíce buddhistů a jsou zastoupeny všechny buddhistické školy, nejpočetnější je Společnost Diamantové cesty školy Karma Kagjü, ke které se hlásí 1500 osob, jež se scházejí v 50 centrech. Na pozvání této společnosti navštívil Prahu jeden ze dvou současných *karmapů* Thinlā Thaje Dordže, údajně uznávaný v Evropě. Dle fotografie požehnal i tehdejšímu primátorovi Pavlu Bémovi. Konkurující karmapa Ogjän Trinley Dordže se naopak těší podpoře čínské vlády i

současného dalajlámy. Připomeňme si, že „diamantová cesta“ je jedna z forem třetího vozu, cesta výše hodnocená negativně.

---

¹ Viz Batchelor, v úvodu citované dílo, str.33

² Heller + Mrázek: Nástin religionistiky, str. 172

³ Nástin religionistiky, str. 148

⁴ Nora Grundová: Bůh, který nevěří v Boha, Pátek Lidových novin, 27.10.2006, str.16

⁵ Lucie Jandová: Karmapové vědí, v koho se převtělí. Právo 23.6.2007